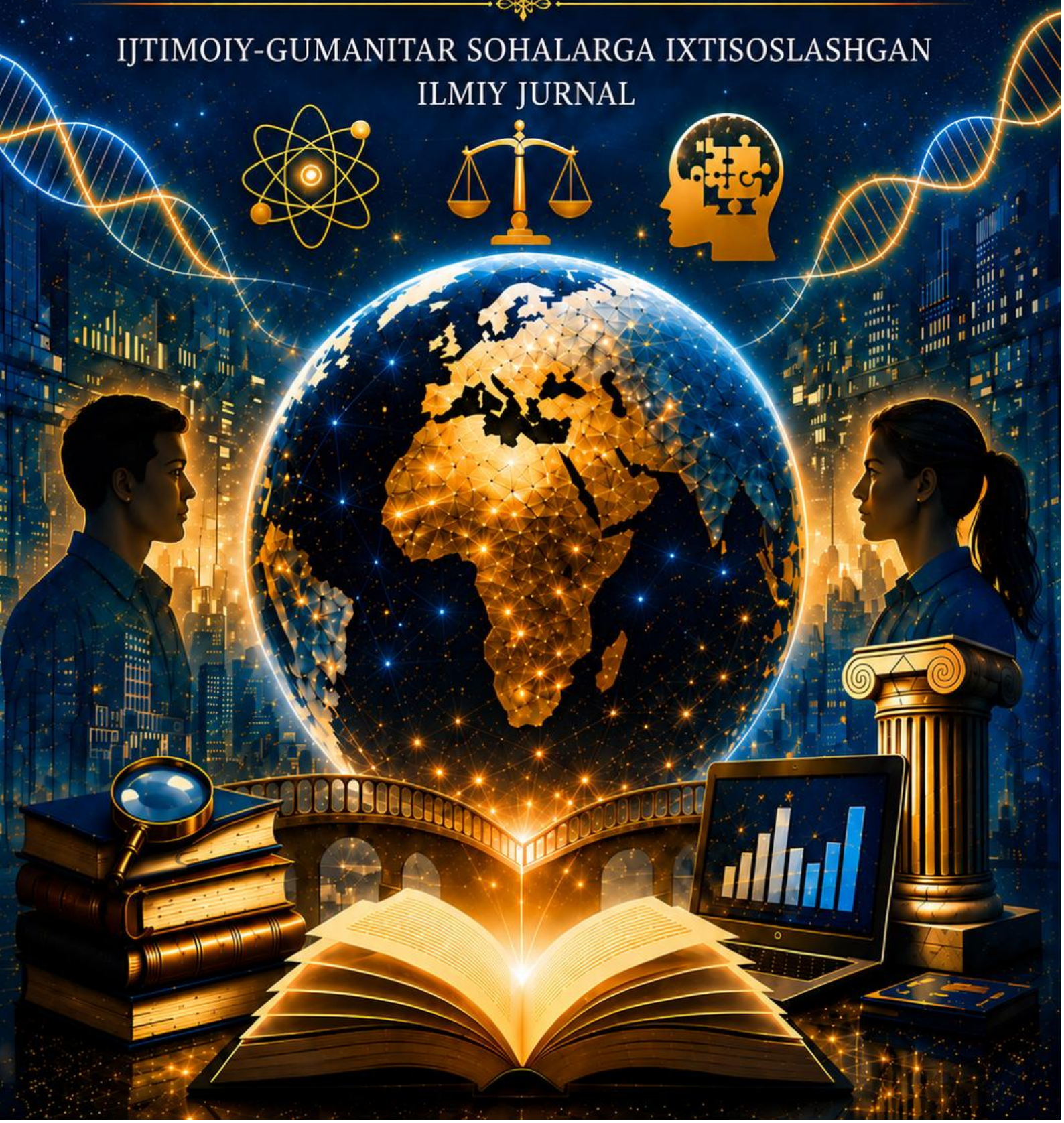
№6 2026

ISSN: 3093-9240

FANLARARO ILMIY TADQIQOTLAR

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHALARGA IXTISOSLASHGAN ILMIY JURNAL

FANLARARO ILMIY TADQIQOTLAR
ilmiy-amaliy metodologik jurnal

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
научно-практический и методологический журнал

INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC RESEARCH
scientific-practical and methodological journal

№6 2026

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi huzuridagi Axborotlashtirish va telekommunikatsiyalar sohasida nazorat inspeksiyasi tomonidan 2026-yil 5-may sanasida davlat ro‘yxatidan o‘tkazilib, 1564147-sonli rasmiy guvohnoma asosida faoliyat yuritadi.

BOSH MUHARRIR:

Ashurov Ramzidin Ramazonovich
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

TAHRIRIYAT VA EKSPERT KENGASHI

Rejep Uzyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Blinova Yelena Yevgeyevna – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina Natalya Yuryevna– psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Abdullayeva Barno Sayfutdinovna – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Ibragimova Gulsanam Ne’matovna – pedagogika fanlari doktori, professor
Mamurov Bahodir Baxshullayevich – pedagogika fanlari doktori, professor
Filippova Oksana Gennadevna– pedagogika fanlari doktori, professor (Rossiya)
Abdazimov Azizjan Abdusabirovich - pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Mirzayeva Faroxat Odiljonovna – pedagogika fanlari doktori(DSc), professor
Akramova Gulbahor Renatovna – pedagogika fanlari doktori(DSc), professor
Bafayev Muxiddin Muxammatovich – psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
Abdullayeva Dilbar Ubaydullayevna – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ismoilova Nurjahon Zuxuriddinovna – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Farfiyeva Kamola Adhamdjanovna – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Jabborov Xazrat Xusenovich – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Akramov Mirmuhsin Rustamovich – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Tuychieva Saodat Melikuziyevna – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ravshanov Lochinbek Urinovich – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Gadoyeva Mavlyuda Ibragimovna– filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Rasulov Zubaydullo Izomovich – filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Qurbonboyev Azimbek Nazirboy o‘g‘li – psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
Taniyeva Guldona Mamajonovna – tarix fanlari doktori, professor
Davlatova Saodat Tilovberdievna – tarix fanlari doktori, professor
Qurbonova Manzila Bozorovna – tarix fanlari nomzodi, professor
Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori, professor
Mirashirova Nargiza Anvarovna – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), professor
G‘ayipova Nargiza Anorbayevna – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Botirova Dilafruz Bozorovna – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Alimova Yelena Gennadiyevna – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Жексенбаева Гульнур – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) (Qozog‘iston)
Kudratova Lola Ravshanovna – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Ismatulloyev Abdullo Nasrulloyevich - psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Jalilov Nodirjon Azamatovich – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Vaxobov Anvar Abdusattor o‘g‘li – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Raxmatova Mehriniso Musinovna – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Rahmatullayev Sharofiddin Nematullayevich - filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Xalilova Ruxsora Raupovna – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Bobojonov Shavkat Ulug‘bekovich – tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sharipov Shoxruz Faxriddin o‘g‘li – tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Bo‘tayev Jonibek Shodiyevich – tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Bobojonova Feruza Xayatovna – tarix fanlari nomzodi, dotsent

Mas’ul muharrir:
Xayitov Xayotjon Xikmat o‘g‘li

Texnik muharrir
Salimova Aziza Zoyirovna

Ingliz tili muharriri
Abduraximov Doniyor Abdusaid o‘g‘li

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Ашуров Рамзидин Рамазонович
доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент

РЕДАКЦИОННО-ЭКСПЕРТНЫЙ СОВЕТ

Реджеп Узюрек – доктор психологических наук, профессор (Турция)
Блинова Елена Евгеньевна – доктор психологических наук, профессор (Россия)
Стоюхина Наталья Юрьевна – кандидат психологических наук, доцент (Россия)
Абдуллаева Барно Сайфутдиновна – доктор педагогических наук (DSc), профессор
Ибрагимова Гульсанам Неъматовна – доктор педагогических наук, профессор
Мамуров Баходир Бахшуллаевич – доктор педагогических наук, профессор
Филиппова Оксана Геннадьевна – доктор педагогических наук, профессор (Россия)
Абдазимов Азизжан Абдусабирович – доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент
Мирзаева Фарохат Одилжоновна – доктор педагогических наук (DSc), профессор
Акрамова Гульбахор Ренатовна – доктор педагогических наук (DSc), профессор
Бафаев Мухиддин Мухамматович – доктор психологических наук (DSc), доцент
Абдуллаева Дилбар Убайдуллаевна – доктор психологических наук (DSc), профессор
Исмоилова Нуржахон Зухуриддиновна – доктор психологических наук (DSc), профессор
Фарфиева Камола Адхамджановна – доктор психологических наук (DSc), профессор
Атабаева Наргис Батировна – доктор психологических наук (DSc), профессор
Жабборов Хазрат Хусенович – доктор психологических наук (DSc), профессор
Акрамов Мирмухсин Рустамович – доктор психологических наук (DSc), профессор
Туйчиева Саодат Меликузиевна – доктор психологических наук (DSc), профессор
Равшанов Лочинбек Уринович – доктор психологических наук (DSc), профессор
Гадоева Мавлюда Ибрагимовна – доктор филологических наук (DSc), профессор
Расулов Зубайдулло Изомович – доктор филологических наук (DSc), профессор
Курбонбоев Азимбек Назирбой угли – доктор психологических наук (DSc), доцент
Таниева Гулдона Мамажоновна – доктор исторических наук, профессор
Давлатова Саодат Тиловбердиевна – доктор исторических наук, профессор
Курбонова Манзила Бозоровна – кандидат исторических наук, профессор
Турдиев Бехруз Собирович – доктор философских наук, профессор
Мираширова Наргиза Анваровна – доктор философии (PhD) по психологическим наукам, профессор
Гайипова Наргиза Анорбаевна – доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент
Ботирова Дилафруз Бозоровна – доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент
Алимова Елена Геннадьевна – доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент
Жексенбаева Гульнур – доктор философии (PhD) по психологическим наукам (Казахстан)
Кудратова Лола Равшановна – доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент
Исматуллоев Абдулло Насруллоевич – доктор философии (PhD) по психологическим наукам
Жалилов Нодиржон Азаматович – доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент
Вахобов Анвар Абдусаттор угли – доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент
Рахматова Мехринисо Мусиновна – доктор философии (PhD) по филологическим наукам, доцент
Рахматуллаев Шарофиддин Нематуллаевич – доктор философии (PhD) по филологическим наукам
Халилова Рухсора Рауповна – доктор философии (PhD) по филологическим наукам, доцент
Бобожонов Шавкат Улугбекович – доктор философии (PhD) по историческим наукам, доцент
Шарипов Шохруз Фахриддин угли – доктор философии (PhD) по историческим наукам
Бутаев Жонибек Шодиевич – доктор философии (PhD) по историческим наукам
Бобожонова Феруза Хаятовна – кандидат исторических наук, доцент

Ответственный редактор
Хайитов Хаётжон Хикмат угли

Технический редактор
Салимова Азиза Зойировна

Редактор английского языка
Абдурахимов Дониёр Абдусаид угли

EDITOR-IN-CHIEF

Ashurov Ramzidin Ramazonovich
Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

EDITORIAL AND EXPERT BOARD

Rejep Uzyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Türkiye)
Blinova Yelena Yevgeyevna– Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)
Stoyukhina Natalya Yuryevna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor (Russia)
Abdullaeva Barno Sayfutdinovna– Doctor of Science (DSc) in Pedagogy, Professor
Ibragimova Gulsanam Nematovna– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Mamurov Bakhodir Bakhshullaevich – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Filippova Oksana Gennadevna– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Russia)
Abdazimov Azizjan Abdusabirovich– Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy, Associate Professor
Mirzaeva Faroxat Odiljonovna – Doctor of Science (DSc) in Pedagogy, Professor
Akramova Gulbahor Renatovna– Doctor of Science (DSc) in Pedagogy, Professor
Bafaev Muxiddin Muxammatovich– Doctor of Science (DSc) in Psychology, Associate Professor
Abdullaeva Dilbar Ubaydullaevna– Doctor of Science (DSc) in Psychology, Professor
Ismoilova Nurjakhon Zukhuriddinovna– Doctor of Science (DSc) in Psychology, Professor
Farfiyeva Kamola Adhamdjanovna– Doctor of Science (DSc) in Psychology, Professor
Atabaeva Nargis Batirovna– Doctor of Science (DSc) in Psychology, Professor
Jabborov Khazrat Khusenovich – Doctor of Science (DSc) in Psychology, Professor
Akramov Mirmukhsin Rustamovich – Doctor of Science (DSc) in Psychology, Professor
Tuychieva Saodat Melikuziyevna – Doctor of Science (DSc) in Psychology, Professor
Ravshanov Lochinbek Urinovich – Doctor of Science (DSc) in Psychology, Professor
Gadoyeva Mavlyuda Ibragimovna– Doctor of Science (DSc) in Philology, Professor
Rasulov Zubaydullo Izomovich – Doctor of Science (DSc) in Philology, Professor
Qurbonboev Azimbek Nazirboy ugli – Doctor of Science (DSc) in Psychology, Associate Professor
Taniyeva Guldona Mamajonovna – Doctor of Historical Sciences, Professor
Davlatova Saodat Tilovberdievna – Doctor of Historical Sciences, Professor
Qurbonova Manzila Bozorovna – Candidate of Historical Sciences, Professor
Turdiev Bexruz Sobirovich – Doctor of Philosophical Sciences, Professor
Mirashirova Nargiza Anvarovna – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Professor
Gayipova Nargiza Anorbayevna– Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor
Botirova Dilafruz Bozorovna – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor
Alimova Yelena Gennadiyevna – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor
Gulnur Zheksenbaeva – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology (Kazakhstan)
Kudratova Lola Ravshanovna – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor
Ismatulloev Abdullo Nasrulloevich – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology
Jalilov Nodirjon Azamatovich – Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy, Associate Professor
Vaxobov Anvar Abdusattor ugli – Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy, Associate Professor
Raxmatova Mehriniso Musinovna – Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor
Rahmatullayev Sharofiddin Nematullayevich – Doctor of Philosophy (PhD) in Philology
Khalilova Rukhsora Raupovna – Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor
Bobojonov Shavkat Ulug‘bekovich – Doctor of Philosophy (PhD) in History, Associate Professor
Sharipov Shokhruz Fakhriddin ugli – Doctor of Philosophy (PhD) in History
Butayev Jonibek Shodievich– Doctor of Philosophy (PhD) in History
Bobojonova Feruza Khayatovna – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

Responsible editor
Khayitov Khayotjon Khikmat ugli

Technical editor
Salimova Aziza Zoyirovna

English language editor
Abduraximov Doniyor Abdusaid ugli

PEDAGOGIK TAFAKKUR TARIXIDA FIKR TARBIYASI: YONDASHUVLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMDA QO‘LLANISH IMKONIYATLARI

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna
pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
https://orcid.org/ 0009-0000-8371-6298
m.jumaniyozova@uzswlu.uz

Annotatsiya. Maqolada fikr tarbiyasining tarixiy-pedagogik mazmuni Suqrot usuli, Ya.A.Komenskiyning kuzatishga asoslangan didaktikasi, Abdulla Avloniyning ta’lim va tarbiya birligi haqidagi qarashlari hamda J. Deweyning refleksiv fikrlash konsepsiyasi asosida tahlil qilingan. Tarixiy merosni zamonaviy ta’limga tatbiq etish uchun savol qo‘yish, dalilni tekshirish, muqobil talqinlarni taqqoslash va refleksiv baholashga asoslangan metodik ketma-ketlik taklif qilingan.

Kalit so‘zlar: fikr tarbiyasi, pedagogik tafakkur, tarixiy-pedagogik meros, mustaqil fikrlash, refleksiv fikrlash, dialogik ta’lim, metakognitsiya, dalillash

ВОСПИТАНИЕ МЫШЛЕНИЯ В ИСТОРИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ: ПОДХОДЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье анализируется историко-педагогическое содержание воспитания мышления на основе сократического метода, дидактики Я.А. Коменского, основанной на наблюдении, взглядов Абдуллы Авлони на единство обучения и воспитания, а также концепции рефлексивного мышления Дж. Дьюи. Для внедрения историко-педагогического наследия в современное образование предлагается методическая последовательность, основанная на постановке вопросов, проверке доказательств, сопоставлении альтернативных интерпретаций и рефлексивном оценивании.

Ключевые слова: воспитание мышления, педагогическая мысль, историко-педагогическое наследие, самостоятельное мышление, рефлексивное мышление, диалогическое обучение, метакогниция, аргументация.

CULTIVATING THINKING IN THE HISTORY OF PEDAGOGICAL THOUGHT: APPROACHES AND POSSIBILITIES FOR APPLICATION IN MODERN EDUCATION

Abstract. This article examines the historical and pedagogical foundations of cultivating thinking through an analysis of the Socratic method, Jan Amos Comenius's observation-based didactics, Abdulla Avloni's views on the unity of teaching and upbringing, and John Dewey's concept of reflective thinking. To integrate historical pedagogical heritage into contemporary education, the article proposes a methodological sequence based on formulating questions, evaluating evidence, comparing alternative interpretations, and engaging in reflective assessment.

Keywords: cultivation of thinking, pedagogical thought, historical pedagogical heritage, independent thinking, reflective thinking, dialogic teaching, metacognition, argumentation.

KIRISH

Fikr tarbiyasini ta'lim oluvchining bilimlarni o'zlashtirishi bilan bir qatorda savol qo'yishi, dalillar o'rtasidagi aloqalarni aniqlashi, xulosalarini asoslab berishi va o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqishini ta'minlaydigan pedagogik jarayon sifatida talqin qilishimiz mumkin. Bunday talqin bilim, fikrlash amali va shaxsning intellektual mas'uliyatini o'zaro bog'laydi va bugungi axborot ko'pligi sharoitida fikrni tarbiyalashning ahamiyati o'quvchining xabar mazmunini tushunishi, uning manbasini tekshirishi hamda ishonchlilik darajasini baholashida namoyon bo'ladi.

Tarixiy pedagogik meros ushbu vazifaning mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi. Biroq tarixiy tushunchalarni zamonaviy terminlar bilan to'liq tenglashtirish ilmiy jihatdan o'rinli emas. A.Avloniyning "fikr tarbiyasi", J.Deweyning refleksiv fikrlashi va J.Flavellning metakognitsiyasi turli nazariy hamda madaniy sharoitlarda shakllangan. Ularni qiyoslashdan maqsad aynan bir xil konsepsiya ekanini isbotlash emas, balki ta'lim amaliyoti uchun muhim umumiy tamoyillar va farqlarni aniqlashdir.

MAVZUNING O'RGANILGANLIGI VA METODOLOGIYASI

Platonning "Menon" dialogidagi geometrik suhbatda Suqrot bolaning dastlabki taxminini savollar yordamida tekshiradi. Bola kvadrat tomonini ikki baravar oshirish uning yuzini ham ikki baravar oshiradi, deb o'ylaydi; Suqrot esa savollar va chizma orqali bu taxminning xatoligi aniqlanadi [1, 82-84]. Bugungi kundada dialogni zamonaviy o'quv tajribasining empirik dalili sifatida qabul qilib bo'lmasada, unda dastlabki ishonch, ziddiyatni anglash va izlanishga ehtiyojning paydo bo'lishi aks etgan. Fikr tarbiyasida o'quvchining javobini eshitishning o'zi

yetarli emas: uning javobga qanday kelganini aniqlash zarur. O‘qituvchi “Nima uchun shunday deb o‘ylaysiz?”, “Bu fikr qaysi shartlarda to‘g‘ri?”, “Qarshi misol topish mumkinmi?” kabi savollar yordamida mulohazaning tuzilishini ochadi va bu jarayonda xatoni tushuntirish ham o‘rganish natijasiga aylanadi.

Zamonaviy ta’limda dialogni qo`llashda savollar o‘quvchini faqat oldindan belgilangan javobga yetaklab borish vositasiga aylanmasligi kerak. Buning uchun ta’lim oluvchining o‘zi savol berishi, boshqa yechimni taklif qilishi va dalil orqali e’tiroz bildirishiga imkoniyat yaratilishi zarur. Bilishdagi qiyinchilik o‘quvchining sha’nini kamsitadigan vaziyatga emas, xavfsiz izlanish muhitiga aylanganda dialog fikrni rivojlantirish vositasi sifatida ishlaydi.

Ya.A. Komenskiyning “Buyuk didaktika” asarida fanlarni o‘qitish metodi alohida tahlil etilgan bo`lib, olim bilimning boshlanishini narsalarning nomlarini o‘rganishdan ko‘ra, ularni bevosita idrok etish bilan bog‘laydi [2, 337-b.]. Uning “actual observation and sensuous perception” (bevosita kuzatish va hissiy idrok) iborasi ushbu didaktik yo‘nalishni aniq ifodalaydi [2, 337-b.]. Mazkur qarashdan foydalanishda ko‘rgazmalilikning fikrlashni tashkil etuvchi vazifasi muhimdir. Ko‘rgazmali material o‘quvchining e’tiborini jalb qilishi bilan cheklanmasdan, belgilarning farqini aniqlash, obyektlarni taqqoslash va xulosa chiqarishga xizmat qilishi lozim. Shu nuqtai nazardan, kuzatish topshirig‘i “Nimani ko‘rdingiz?”, “Qaysi belgi asosida guruhlashtirdingiz?”, “Bu xulosani yana qanday tekshirish mumkin?” savollari bilan birga tashkil etiladi. Masalan, tabiiy fanlar darsida o‘quvchilar ikki xil sharoitda o‘stirilgan o‘simliklarni taqqoslaydi. Ular kuzatilgan farqni qayd etadi, ehtimoliy sababni taklif qiladi va sabab haqidagi taxminni tekshirish uchun qanday qo‘shimcha ma’lumot zarurligini belgilaydi. Ushbu faoliyat kuzatish, taxmin va isbotning o‘zaro farqini tushunishga yo‘naltiriladi. Ya.A.Komenskiy qarashlarini bugungi ta’limga tatbiq etish hissiy idrokni bilimning yagona mezoni deb qabul qilishni anglatmaydi: nazariy model, o‘lchash vositalari va manbalar tahlili ham hisobga olinadi.

A.Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining “Fikr tarbiyasi” bo‘limida shunday yozadi: “fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog‘lidur” [3]. Ushbu iqtibos fikr tarbiyasini o‘qituvchining kasbiy mas’uliyati bilan bog‘lashga asos bo‘ladi. Avloniy qarashlarining o‘ziga xosligi fikr tarbiyasini ta’lim, axloq va amaliy faoliyat bilan birgalikda ko‘rishida bo`lib, asarda muallimning o‘z bilimiga amal qilishi va darsni amaliyot bilan bog‘lab o‘rgatishi ta’kidlanadi [3]. Bundan kelib chiqadigan pedagogik xulosa shuki, o‘qituvchi fikrlash madaniyatini faqat talab qilish orqali emas, o‘z mulohazasini asoslab berishi, manbaga murojaat qilishi va xulosasini tekshirishi orqali ham namoyon etadi.

Mazkur qarashni zamonaviy ta’limga moslashtirishda dalillash va axloqiy mas’uliyatning birligi muhim o‘rin tutadi. O‘quvchi muhokamada manbani to‘g‘ri ko‘rsatishi, boshqalarning fikrini buzib talqin qilmasligi va yetarli dalil bo‘lmaganda xulosasining cheklanganligini tan olishi zarur. Pedagogika darsida “O‘qituvchining o‘zi amal qilmagan talabni o‘quvchidan talab qilishi qanday oqibatlarga olib keladi?” savoli asosida keys tahlili tashkil etilishi mumkin. Talabalar vaziyatni pedagogik munosabat, ishonch va shaxsiy namuna nuqtai nazaridan baholaydi. Bu usul fikrning mantiqiy asoslanganligi va uning axloqiy oqibatlarini birgalikda muhokama qilish imkonini beradi.

J. Dewey “How We Think” asarida refleksiv fikrlashni “Active, persistent, and careful consideration” (faol, izchil va sinchkov ko‘rib chiqish) deb talqin qiladi [4;6-b.] va fikr yoki bilimni uni qo‘llab-quvvatlaydigan asoslar va undan kelib chiqadigan xulosalar bilan bog‘lab tekshirishni nazarda tutadi. J.Dewey uchun fikrlashda qiyinchilik yoki shubha va uni hal etishga qaratilgan izlanish muhimdir. Olimning fikricha, taxminni darhol qabul qilish o‘rniga, uni tasdiqlaydigan yoki rad etadigan qo‘shimcha dalillar izlanishi lozim [4, 9-13-b.]. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, ta’limdagi refleksiyani “Dars menga yoqdimi?” savoli bilan cheklash mumkin emas. Refleksiya o‘quvchining qanday xulosa chiqargani, qaysi dalildan foydalangani va fikrini qaysi asosga ko‘ra o‘zgartirganini aniqlashi lozim.

Amaliy topshiriqda o‘quvchilarga bitta masala bo‘yicha ikki xil talqin berish va har bir talqinning dalillarini ajratish, dalilning xulosaga aloqadorligini tekshirish va yakuniy qarorini yozma ravishda asoslash lozim. O‘qituvchi javobning to‘g‘riligini baholash bilan birga, dalildan xulosaga o‘tish mantiqini ham tahlil qiladi, bunday moslashtirish fan mazmuniga tayangan holda amalga oshirilishi kerak: predmet haqidagi bilim yetishmasa, umumiy holda o`quvchiga qo`yiladigan “fikrlang” talabi mazmunli izlanishni ta’minlamaydi.

J.H. Flavell metakognitiv bilimni insonning o‘zi va boshqalarni bilish faoliyati subyekti sifatida tushunishi, vazifalar hamda strategiyalar haqidagi bilimlar bilan bog‘laydi [5]. Bu tushuncha fikr tarbiyasini o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini kuzatishi va boshqarishi bilan boyitadi hamda fikr tarbiyasi va metakognitsiya aynan bir tushuncha emasligini, fikr tarbiyasini keng pedagogik jarayon, metakognitsiyani esa bilish haqidagi bilim va uni nazorat qilishning nazariy yo‘nalishi sifatida tavsiflaydi.

Education Endowment Foundation tavsiyalarida o‘quvchilarga o‘rganishni rejalashtirish, kuzatish va baholash strategiyalarini bevosita o‘rgatish, ularni o‘qituvchi tomonidan namoyish etish hamda bosqichma-bosqich yordam bilan qo‘llash zarurligi ko‘rsatiladi [6]. Unga ko`ra o`quvchiga topshiriq berish oldidan maqsad va strategiya belgilanishi, topshiriqni bajarish jarayonida tushunishdagi

qiyinchiliklar tekshirilishi, yakunda tanlangan strategiyaning foydasi baholanishi talab etiladi.

Dialogik ta’limga oid T.Jay, B.Willis, P.Thomas, R.Taylor, N.Moore, C.Burnett, G.Merchant, A.Stevenslarning tadqiqotida o‘qituvchi va o‘quvchi nutqining sifatini yaxshilashga yo‘naltirilgan dastur 38 tajriba hamda 38 nazorat maktabida o‘rganilgan [7]. Ushbu tadqiqot jarayonidagi dialogik yondashuv o‘quvchilarning mulohaza yuritishi, muhokama qilishi, dalillashi va tushuntirishiga e’tibor qaratgan. Mazkur olimlarning tadqiqotlarida fikr tarbiyasini tashkil etish uchun bir qator metodik yo‘nalishlarini taklif qilinadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlil etilgan tadqiqotlarga tayanib, aytish mumkinki Suqrot usulida dastlabki qarashni savollar orqali tekshirish; asoslovchi savollar va qarshi misollar yordamida amaliy fikrlashni tashkil etish o‘quvchining o‘z fikrini izohlashiga e’tibor qaratishni orgatadi. Ya.Komenskiy didaktikasida kuzatish orqali tushunchaning asosini yaratish; amaliy shakl sifatida obyektlarni taqqoslash va ma’lumotni qayd etish; kuzatiladigan natija sifatida kuzatish bilan taxminni farqlashga etibor qaratiladi. A.Avloniy qarashlarida esa ta’lim, amaliyot va axloqiy mas’uliyatning birligi; amaliy shakl sifatida pedagogik yoki axloqiy keys; kuzatiladigan natija esa qarorning oqibatini hisobga olish bilan belgilanadi. J.Dewey konsepsiyasida taxmin va xulosalarni dalil orqali tekshirish; muammoli vaziyat va muqobil talqinlarni amalda sinab ko`rish va xulosaning asoslanganligi muhim hisoblanadi. Shu asosda metakognitiv yondashuv o`quvchiga o‘z bilish faoliyatini boshqarish, amaliy reja tuzish, jarayonni tekshirish va refleksiv qaydlar, strategiyani ongli tanlash va baholash imkonini beradi.

Mazkur yo‘nalishlarni darsda birlashtirish uchun besh bosqichli ketma-ketlik tavsiya etiladi:

birinchi bosqichda fan mazmuniga mos muammoli savol beriladi va dastlabki fikr yozib olinadi;

ikkinchi bosqichda kuzatish materiali, matn yoki boshqa manbaning mazmuni va ishonchliligi tekshiriladi;

uchinchi bosqichda kamida ikki talqin qiyoslanib, ularning dalillari muhokama qilinadi;

to‘rtinchi bosqichda o‘quvchi o‘z xulosasini va uning amal qilish shartlarini ifodalaydi;

beshinchi bosqichda “Fikrim nimaga ko‘ra o‘zgardi?”, “Qaysi dalil yetishmayapti?”, “Keyingi safar qanday strategiyadan foydalanaman?” savollari orqali refleksiya amalga oshiriladi.

Masalan, pedagogika fanidan amaliy mashgulotda “O‘quvchining darsda ko‘p gapirishi uning chuqur fikrlayotganini bildiradimi?” savoli beriladi. Talabalar dastlabki javobini yozadi, ikki dars vaziyatini tahlil qiladi: birida qisqa javoblar ko‘p, ikkinchisida javoblar kamroq, lekin dalil va izoh mavjud. Muhokamada nutqiy faollik, dalillash va tushunish o‘rtasidagi farq aniqlanadi. Yakuniy yozma topshiriqda talaba qaysi belgilar asosida fikrlash sifatini baholash mumkinligini asoslaydi. Ushbu misol taklif etilgan ketma-ketlikning o‘quv vazifasiga moslashtirilgan ko‘rinishidir.

Fikr tarbiyasini baholash uchun muammoni aniqlash, dalil tanlash, mantiqiy bog‘lanishni tushuntirish, muqobil qarashni hisobga olish va refleksiya mezonlari taklif qilinadi. Har bir mezon bo‘yicha o‘quvchining yozma yoki og‘zaki ishidan aniq dalil olinishi kerak. Masalan, refleksiya o‘quvchining “fikrim o‘zgardi” degan bayonoti bilan emas, qaysi dalil bunga sabab bo‘lganini tushuntirishi bilan aniqlanadi. Bu mezonlar validatsiyadan o‘tgan diagnostik vosita sifatida taqdim etilmaydi.

Amaliy tatbiqda o‘quvchining yoshi, fan bo‘yicha tayyorgarligi va ta’lim tili hisobga olinadi. Dastlab o‘qituvchi fikrlashni ovoz chiqarib namoyish qiladi, keyin yo‘naltiruvchi savollar bilan yordam beradi, so‘ng mustaqil topshiriqqa o‘tiladi. Og‘zaki javob berishda qiynaladigan o‘quvchiga yozma izoh yoki juftlikdagi muhokama imkoniyati yaratiladi. Darsdagi javoblar soni fikrlash sifati bilan tenglashtirilmaydi. Taklif etilgan metodik ketma-ketlikni dastlabki va yakuniy topshiriqlar orqali tekshirish mumkin. Bunda fan mazmuni, topshiriq murakkabligi, o‘qituvchi tayyorgarligi va baholovchilar o‘rtasidagi kelishuv nazorat qilinishi zarur. Shu shartlar tarixiy g‘oyaning zamonaviy pedagogik samarasini dalil bilan baholash imkonini beradi.

XULOSA

Fikr tarbiyasiga oid tanlangan tarixiy yondashuvlar savol qo‘yish, kuzatish, dalillash, amaliy mas’uliyat va refleksiya o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Suqrot usuli dastlabki qarashni tekshirishni, Ya.Komenskiy kuzatish asosida tushunishni, A.Avloniy o‘qituvchining kasbiy va axloqiy mas’uliyatini, J.Dewey esa xulosalarni izchil tekshirishni anglash uchun nazariy asos beradi. Metakognitiv va dialogik ta’lim tadqiqotlari ushbu muammolarni zamonaviy ilmiy tushunchalar va tekshiriladigan amaliy jarayonlar bilan bog‘lashga yordam beradi. Tarixiy merosdan foydalanishning samarali yo‘li iqtiboslarni darsga kiritish bilangina belgilanmaydi. Ular asosida o‘quvchi fikrini izohlash, dalilni tekshirish, muqobil qarashni baholash va o‘z mulohazasini qayta ko‘rib chiqishga xizmat qiladigan o‘quv faoliyati loyihalanishi lozim. Taklif etilgan metodik ketma-ketlik va baholash mezonlari ana shu vazifani tashkil etishga yo‘naltirilganligi bilan muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Plato. Meno / translated by W. R. M. Lamb // Plato in Twelve Volumes. Vol. 3. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, 1967. 82b-84d. https://atlas.perseus.tufts.edu/library/passage/urn:cts:greekLit:tlg0059.tlg024.perseus-eng2:80-84 (murojaat sanasi: 06.10.2026).

2. Comenius J. A. The Great Didactic of John Amos Comenius / translated and edited by M. W. Keatinge. London: Adam and Charles Black, 1896. P. 337. https://en.wikisource.org/wiki/The_Great_Didactic_of_John_Amos_Comenius (murojaat sanasi: 06.10.2026).

3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. “Fikr tarbiyasi” bo‘limi. https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/abdulla-avloniy/abdulla-avloniy-turkiy-guliston-yoxud-axloq/?lng=lat (murojaat sanasi: 06.10.2026).

4. Dewey J. How We Think. Boston: D. C. Heath & Co., 1910. P. 6, 9-13. https://www.gutenberg.org/cache/epub/37423/pg37423-images.html (murojaat sanasi: 06.10.2026).

5. Flavell J. H. Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry // American Psychologist. 1979. Vol. 34, No. 10. P. 906-911. DOI: https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906.

6. Education Endowment Foundation. Metacognition and Self-Regulated Learning: Guidance Report.

7. https://educationendowmentfoundation.org.uk/education-evidence/guidance-reports/metacognition (murojaat sanasi: 06.10.2026).

Jay T., Willis B., Thomas P., Taylor R., Moore N., Burnett C., Merchant G., Stevens A. Dialogic Teaching: Evaluation Report and Executive Summary. London: Education Endowment Foundation, 2017. https://shura.shu.ac.uk/17014/ (murojaat sanasi: 06.10.2026).

SPONTANEOUS ONLINE SHOPPING AS A STRESS-COPING MECHANISM Alena Garber., Railya Kereyeva	6
HARBIY XIZMATCHILAR FAOLIYATIDA IJOBIY IMIJINING PSIXOLOGIK JIHATLARI Ravshanov Lochinbek Urinovich	14
ALFRED ADLER INDIVIDUAL PSIXOLOGIYASIDA SHAXS SIBLING MAQOMI TALQINI G‘ayibova Nargiza Anorbayevna	20
QANDLI DIABETGA CHALINGAN SHAXSLARDA EMOTSIONAL BARQARORLIK VA INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING O‘ZARO ALOQADORLIGI Sadikova Umida Botirovna	27
O‘QITUVCHILARDA KASBIY STRESSNING YUZAGA KELISHIGA TA’SIR ETUVCHI INDIVIDUAL-PSIXOLOGIK OMILLAR Konratbaeva Ayjamal Bazarbaevna	35
OLIY TA’LIMDA SOG‘LOM PSIXOLOGIK MUHITNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY OMILLARI Xusanbayeva Ziyoda Maxmutdjon qizi	43
O‘SMIRLIK DAVRIDA INKLYUZIV TA’LIM MUHITIDA IJTIMOIY TOLERANTLIKNING PSIXOLOGIK MOHIYATI Mirsidikova Aziza Mirvohidovna	50
HARBIY XIZMATCHILARDA KASBIY DEFORMATSIYANI OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK TEXNOLOGIYALARI Qodirov G‘olibjon Tolibjon o‘g‘li	63
TA’LIM JARAYONIDA DEONTOLOGIK TAMOYILLAR ASOSIDA NIZOLARNI BOSHQARISH Mirzayeva Faroxat Odiljonovna	70
PEDAGOGIK TAFAKKUR TARIXIDA FIKR TARBIYASI: YONDASHUVLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMDA QO‘LLANISH IMKONIYATLARI Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna	78

KREATIV YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING LINGVOMETODIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH **Yuldasheva Umida Maxmudovna**	**85**
KURSANT VA TALABALARNING JISMONIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH VA EKSTREMAL SHAROITLARDA HARAKAT QILISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI **Yulliyev Nuriddin Jumanazarovich**	**92**
SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANGAN HOLDA TIBBIYOT OLIY TA’LIM MUASSASALARI TALABALARINING AXBOROT KOMPETENTSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI ISHLAB CHIQISH TEXNOLOGIYASI **Sayfullaeva Dilbar Izzatillaevna**	**101**
KASBIY MADANIYATSHUNOSLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING IMKONIYATLARI **Komiljonova Mohinur Alllabergan qizi**	**110**
“TARBIYA” DARSLARIDA RAQAMLI HIKOYALAR ORQALI O‘QUVCHILARDA HALOLLIK, MAS’ULIYAT VA MEHR-OQIBAT FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH **Abdullayeva Surayyo Babojonovna**	**119**
O‘ZBEKISTONDA KIMYO O‘QITISH METODIKASINING SHAKLLANISHI VA TARIXIY TARAQQIYOTI **Sulaymonqulov Islomjon**	**131**
GLOBALLASHUV SHAROITIDA IJTIMOIY HIMOYA TERMINOLOGIYASINING TRANSFORMATSIYASI VA UNI MILLIY TERMIN SHAKLIDA TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI **Elmirzayeva Maftuna Do‘smurod qizi**	**136**

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI SHE’RIY ASARLAR TAHLILIGA TAYYORLASHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI 145
Mullayeva Madina Qudratovna